

פעם שלישית, אפוקליפסה

עמית גולדנברג: עיר הנידחת, הוצאת כתר 2016, 260 עמ'

ירושלים נחרבה פעמיים בעבר: פעם אחת על ידי נבוכדנצר, ובפעם השנייה על ידי הרומאים שהעלו אותה באש. בא עמית גולדנברג וכותב תרחיש אפוקליפטי על גיבור שרוצה להרוס אותה בפעם השלישית כדי להביא לה גאולה. גולדנברג מצטרף לשני סופרים נוספים - דרור בורשטיין בטיט וישי שריד בהשלישי - שפרסמו בשנה האחרונה נבואות חורבן כאלו ואחרות על ירושלים. נשאלת השאלה מדוע קפצה פתאום רוח נבואת החורבן על הסופרים, והאם מדובר חלילה באבחון חדש בנוסח סינדרום ירושלים.

בימים שלפני חורבן בית שני, היתה ירושלים שסועה ומפולגת בין עשרים וארבע כתות יריבות, בהן צדוקים, פרושים, איסיים וסיקריים. בגלל שנאת חינוס חרבה ירושלים, נאמר, השנאה הזו מצויה בשפע בספרו של גולדנברג (ציטוט): "מה שונאים הירושלמים בירושלים? את כל מה שיש

בה", עמ' 25), אבל היא לא מספיק מוסכרת בעלילה ולא מובן לעתים מדוע העיר מייצרת אמוציות כאלו. מתקתקות ספרותית ירושלמית מוגזמת לא מדברת אלי, אבל שנאה מוגזמת עלולה להישמע מופרכת. בספר אין מספיק חסד לעיר. כשקוראים למשל בספרי ההיסטוריה על השנאה התהומית של פעם, מלפני אלפיים שנה, התיאור משכנע והלב נחמץ. גם גולדנברג מתאר ירושלים שסועה ומפולגת בין כתות דתיות קיצוניות, ירושלים שאף עולה באש כמו בימי הרומאים, אבל התיאורים לא מצליחים לגעת ממש בקורא, וגם אינם מעוגנים בטקסט אידיאי מספיק עמוק.

ניסיון הפרובוקציה מתחיל בעטיפה הגעוואלד-פסקוולית, המתאימה אולי לסאטירה עיתונאית יותר מאשר לרומן, ממשיך בשם הספר, "עיר הנידחת", המרמז על עיר שכל תושביה עובדים עבודה זרה ודינה חורבן, וממשיך בספר שתוכנו אינו מצליח למלא באופן מספק את הפרובוקציה הזאת.

חולשת הרומן אינה נעוצה בסגנון הכתיבה המגלה בהחלט ניצוצות של כישרון, אלא בתוכן. כשקוראים בו שואלים לא פעם, על מה בעצם המהומה? אם זו אלגוריה על עיר שצריך להכות את כל יושביה "לפי חרב" כפי שנכתב בספר בברים על עיר הנידחת, אז מדוע לא הלך המחבר

רחוק יותר עם הדימוי ותיאר באמת עיר חוטאת ואת תושביה שגורלם נחרץ. בספר יש רק מעט מאוד מזה. למעט ביקור אקראי למדי של עדר חזירים, לא מתוארת עבודה זרה בהשפעת מסיתים ומדיחים, לא מתוארים בני בליעל ולא מתואר סופם, כך שבסופו של דבר שם הרומן די מנותק מהקשרו.

מה כן יש לנו ברומן? ארבעה גיבורים חילונים: פרקש, ששונא-אוהב את ירושלים, חולם על פרות אדומות, משלח עדר חזירים, רוכב על אופנועו ומתאהב במיכל העולה לעיר כדי לתקן את נפשה ואת גופה; חברו אלטרמן, משורר חתרן שהפך למוכר קמעות, וגלבר, נהג משאית מתוסכל במחלקת התברואה של ירושלים, שחובר אליהם כדי לרכוב יחד איתם בשמי האפוקליפסה. הגורם הממתן הוא מיכל, שמצליחה אולי לתקן את עצמה אבל לא את פרקש. שני גיבורים נוספים בספר הם הולכי על ארבע: החזיר רובי, סמל הטומאה (דמות המושפעת במידת מה מהחתול בהמות של מיכאיל בולגאקוב), והפרה האדומה שהיא סמל הטוהרה אבל לא מצליחה לחטא את העיר מהטומאה.

הארבעה הם טיפוסים שמסתהררים ומאבדים את עצמם בסבך הלכירינת הירושלמי ובסבך קורי העכביש של בדידותם. משום כך הם מנסים למצוא משענת קנה רצוף האחד בשני. הארבעה תופסים את מרכז העלילה, בעוד העיר האפוקליפטית עצמה נמצאת רק ברקע כאילו היא צללית, אין לה עבר והווה שלה עמום, וזה לא מספיק בספר מסוגה זו. קשה מאוד לחוש את ירושלים, היא לא מספיק חיה לעיני הקורא, ומשום כך גם מותירה אותו קצת אדיש.

ירושלים מחולקת לסיעות-כנופיות, קנאיות ואלימות בדרך כלל, הכוללת את הזבורות, הקלאוסים וקצרי הרגליים, שמתכתשות בינן לבין עצמן ואבוי למי שנופל לידיהן - שכן יסקלו אותו באבנים. כנגדם יוצא בהתגרות פרקש, אופנוען גיהנומי מבלבל, שנראה כמו אחד שברח מבית חולים "עזרת נשים", המנסה להבהיל את התושבים עם האופנוע שלו שפורץ את מחסומי השבת. פרקש מאמין שירושלים תיגאל רק אם היא תיהרס ביום כיפור (אגב, גם הרומן האפוקליפטי של שריד מתרחש בין חודש אב ליום כיפור).

לא בטוח שהקורא יבין מדוע בעצם לגולדנברג היה דחוף כל כך להרוס את ירושלים. האם זה רק משום שהיא פרה קדושה ולא פרה אדומה? בתיאוריה אחרת הימים בספר אין מספיק "בשר". הכתות המשתלחות זו בו נותרות מעורפלות וארבעת החילונים הם דמויות שלא נחרתות מספיק בזיכרון. בעיני, הספר אינו כתב פלסטר כפי שמכריזה העטיפה אלא בעיקר "כתב יד", כמובן הוזה שהוא טרם הבשיל דיו לרומן. עיר הנידחת לא צריך בעצם להרגיז אף אחד, כי הוא לא משמעותי מספיק בתוכן או במסרים שלו כדי להפוך את גולדנברג לסלמן רושדי ישראלי. למעשה, זהו ספר קצת נידח על "עיר הנידחת",

שגם בתור זירה אפוקליפטית ראויה לקצת יותר מזה.

כדי לכתוב רומן אפוקליפטי מהסוג שגולדנברג ניסה לכתוב - רומן שימשיך את המסורת של בדרך לעין חרוד של עמוס קינן וספרים אחרים מהסוגה הזו - צריך לבנות עלילה יותר משכנעת, שבה כל אבן בהרס העצמי הזה תהיה במקום ולא תתמוטט פתאום על ראש קורא בלי סיבה, רק משום שככה מתחשק לסופר. הגם שבחלקיו הרומן כתוב יפה מבחינה סגנונית, הוא נראה לעתים כמו גחמה של הסופר שחסרה בסיס ספרותי מוצק דיו.

ידון אביטוב

להיכנס לים ולחפש דווקא מערבולות

אריאלה בהלול-דימנר: בתנאי שתבוא, הוצאת גוונים 2016, 239 עמ'

ספרה השני של אריאלה בהלול-דימנר עוסק בקשרי משפחה, ומעמיד את חוזקם הנחרץ של יחסים בין אחים מול המורכבות ופוטנציאל הפירוד שביחסי הורים וילדים. במרכז הרומן תמר והלל, אח ואחות בשנות העשרים המוקדמות לחייהם, שיצאים מבית הוריהם, ומחפשים, ביחד, מקום מגורים ומקור פרנסה. הם בוחרים לטפל בזוג מבוגר, שאול ונינה, הישובים בכיסא גלגלים. המגורים המשותפים של זוג האוהבים המבוגר, המוגבל בתנועתו, וזוג האחים הצעירים, יוצר מפגש רב משמעות לכל אחד מהצדדים.

הדמות המרכזית, המעצבת את הספר כ"רומן חניכה", היא תמר, אשה סוערת בת עשרים וארבע, שיציאתה מבית ההורים מאפשרת לה גילויים חדשים על חייה. מיד בתחילת הרומן נופלת תמר לבור במדרכה כשרגלה נתקעת בו ללא יכולת היחלצות. מצב זה מייצג את תחושות הנפילה וההיתקעות המלוות אותה במהלך המסע לגילוי האמיתות על חייה. צייקו, צעיר החולף במקום, נסיך ללא סוס לבן, מחליף אותה מהבור, ובהמשך נהפך לאהובה.

התבוננות חדשה לאחור על היבטים שונים בחייה, מעוררת בתמר חשדות לגבי התרחשויות משפחתיות שונות שנתפסו בעיניה כשגרתיות. כך למשל נוהגה של האם להסתגר בחדרה, כך אלבום התמונות המשפחתי שאין בו אף תמונה שלה בחודשי חייה הראשונים. גילויים אלה, כמו גם קביעתו הנחרצת של שאול שהיא אינה דומה לאמה, מערערים את תחושת הזהות של תמר. בסצנה סוערת שבה היא הורסת את ספרייתו של האב, סמל ליציבות המאוכזבת של עולמו התרבותי, היא דורשת לדעת את האמת. והאב מגלה את האמת: היא בת מאומצת. בעקבות הגילוי מבקשת תמר למצוא את אמה הביולוגית, ורק לאחר

אביבית רווח

1

שִׁיר זֶה
הוֹלֵךְ
מֵאֵי וַדָּאוֹת
אֶל
וַדָּאוֹת
כְּמוֹנֵי
בְּמִקְרָה
שְׁלוֹ
אֵי הַוַּדָּאוֹת
הִיא
זְהוּתוֹ
כְּפֶת
בְּמִקְרָה שְׁלִי
אֵי הַוַּדָּאוֹת
הִיא סֶבֶה
לְהַפְגֵּשׁ
לְעוֹד בְּיָדָהּ

2

מְשֶׁהוּ נִכְתָּב,
מְשֶׁהוּ נִכְתָּב
עֲכָשׁוּ
מְשֶׁהוּ שְׁאֲנֵי רוֹאֶה
מִמֶּנּוּ
רַק מְשֶׁהוּ
נִקְיִשׁוֹת הָעֵט עַל הַשֶּׁלֶחַן
הַמְתַּנֶּה לְשׁוֹרֵה הַבָּאָה
עֲכָשׁוּ הַשׁוֹרֵה הַבָּאָה
בָּאָה
כְּמוֹ הַשׁוֹרֵה הָרֵאשׁוֹנָה
מֵאֵין כְּלֶשְׁהוּ
יֵשׁ שִׁיר
אִם לְקָרָא לְזֶה שִׁיר?
אִם לְקָרָא לְזֶה יֵשׁ?
טוֹב שֶׁהֵעֵט הֵזוּ כּוֹתֶבֶת

"בשמלה השחורה הארוכה ובתלולים שחזרו לראשה, זה כמו להיכנס לים ולחפש דווקא מערבולות." הרומן מתבונן גם באנשי השוליים של חיפה. חסר בית שתמר נתקלת בו מעלה בה זיכרון ילדות של קבצן השרוע במנהרה. (זיכרון ילדות זה, של הקבצן במנהרה, משותף לבהלול-דימנד ולספרות חיפאיות נוספות כמו יהודית קצר, אסתי ג. חיים ונוספות.) בית הקפה של סוטי, בעיר התחתית, קרוב לנמל, נבחר כזירת הסיום וההתרה של

הספר שבו נפגשות כל הדמויות ותמר מבינה באופן סופי את אמיתות חייה. הגוף הנשי של תמר ושתי אמהותיה משמש כלי ביטוי מרכזי לתחושותיהן ולמצבן. כאבי בטן עזים מלווים אותה במסע החיפוש ושיתוק חוזר ואוחז ברגליה לאחר שהיא מתוודעת לאמת. בפגישה הראשונה עם מי שתתברר כאמה הביולוגית, תמר מבחינה בפצעונים שעל מצח האם, המופיעים גם על מצחה שלה. כתם לידה טבוע באותו מקום בירך של האם ושל הבת. כפל הזהויות של האם הביולוגית ניכר בשתי הופעות חיצוניות שונות זו מזו שסיגלה לעצמה. האחת, פרובוקטיבית, מזויפת, המשתמשת ליציאה למרחב הציבורי עם פאת תלולים שחורים המסתירה את פניה, והאחרת, קצוצת שיער וצנומה שבה היא מתנהלת בביתה. מול הדמיון הגופני בין האם הביולוגית לבת, מציעה האם המאמצת קרבת גוף המבטאת את קרבת הנפש. כשהלל מזעיק את האם אל תמר השוכבת משותקת ומיסורת במיטתה בדירה השכורה, זו מוותרת על פעולת הדיבור, נכנסת למיטת הבת, נצמדת לגופה, ומבקשת רק: "להניח ראש, לשים גוף בלי להזיק" (עמ' 140). פעולת הכתיבה ממלאת תפקידים רבים בספר ומוצגת גם כמענה ותיקון לסערות החיים. האם המאמצת כותבת "ערמה של יומנים", ובתה מהדהדת את דבריה ואומרת: "כמו שלי [...] ספרי זיכרונות" (עמ' 177). היומנים האישיים של האם מוצגים גם כתחליף ארס-פואטי למציאות כאוטית. לאחר שתמר מגלה את היותה מאומצת, היא מושיטה לאמה את היומנים ותובעת ממנה להמשיך ולכתוב את מה שקורה בהווה, והמחברות כתחליף למציאות מוצעות על ידי האם המאמצת לזו הביולוגית ובתנאי שתניח לבת, בשר ודם. ניתן לאפיין את התמטיקה של בהלול-דימנד בספר זה כסוערת, חושנית ועולה על גדותיה, ואכן הספר עוסק בנושאים גועשים במיוחד: בניית זהות של אשה צעירה, תשוקה ואהבת נעורים, אימהות, אימוץ, ואחיות. המשפט שבחרת תמר לתיאור סערת הופעתה של האם המאמצת, מתאים לתיאור הפואטיקה והתמטיקה שבחרה בהלול-דימנד לספרה זה: "להיכנס לים ולחפש דווקא מערבולות".

ההתוודעות אליה מסתיים תהליך החניכה הסוער והיא יכולה להניח למסע החקירה הפנימי ולהמירו במסע החוזה, לגילויים חדשים בארצות רחוקות. שאול, שהלל מופקד על הטיפול בו, מעורב רובו ככולו במסע הגילוי שעוברת הדיירת הצעירה שבביתו. כאשר תמר פוגשת בו לראשונה היא מגלה בפניו את היסוד היצירי הפרוע הניכר בזקן העבות שלו. ברגישותה היא מתעלמת ממוגבלותו הפיזית, וסופגת ממנו את יכולותיו וכשרונותיו. בין הגבר המבוגר והנכה לבין האשה הצעירה נוצרת קרבה אינטימית; כך למשל, בזמן ששאול מתכונן לנגן בפסנתר, תמר מגיעה להאזין לנגינתו ככלה צעירה: "ריחנית ולבושה בשמלה שהיא אהבת - לבנה ורכה" (עמ' 61). הזקן הפרוע מייצג בעיניה את ההבדל הגדול בינו לבין אביה, שחזותו מהוקצעת ונשלטת, והיא אף מפטירה כלפיו כמשאלת לב כמוסה: "אם היית אבא שלי הייתי אומרת לך להתגלח" (עמ' 83). באחד המקומות מעיד צ'יקו כי שאול מתייחס אל תמר כאל הילדה שלו (עמ' 185), ותמר נעזרת באיש המבוגר במהלך המסע המתלטל לעבר זהותה האמיתית. במידה מסוימת היא בוחרת בשאול כתחליף אב. "ברחת מהבית... הם איברו לי את ההורים" (עמ' 103), היא אומרת לו לאחר הגילוי. העיר חיפה משמשת ככרונוטופ של היצירה. העלילה מתרחשת בשכונות השונות של העיר, על משמעותיותה הקונקרטיה והסמליות. הרומן מחיה את שכונת הדר, על רחובותיה הארוכים והמקבילים, הרצל והחלוץ, שבעבר היו לבה המסחרי של העיר והיום הם עזובים ומשמשים למגורים זולים. כך המבוגרים הנכים נינה ושאול גרים ב"הדר הכרמל" ואנשי השוליים של העיר ממקמים בתחתית ההר. בסערת נפשה תמר יורדת ממעלה הכרמל לתחתיתו כדי לאחר את ביתו של צ'יקו ואומרת לעצמה: "למטה... תתגלגלי עם הרחובות למטה...", עד לעיר התחתית (עמ' 105). המדרגות הרבות, העולות ויורדות, מגלמות את מהלכו המסובך של תהליך הגילוי שעוברת הגיבורה כמו גם את ארעיותו של קשר האהבה בינה לבין צ'יקו. הן מופיעות גם כמאפיין חשוב של האם הביולוגית; ולשאלתו של האב היכן פגשה בה תמר עונה: "היא מהמדרגות. [...] מהמדרגות. אמרתי לך, מהמדרגות. [...] של הבית שלה, של הכלבים שלה" (עמ' 220). גם חוף הים של חיפה הוא מאפיין חשוב. בפעם הראשונה, במשמעות השגורה של נעורים בקיץ ישראלי, ובמשחק מטקות. פעם נוספת משמש הים כאנלוגיה לסערת נפשה של תמר, לאחר הגילוי המכריע: "הגלים משתוללים [...] שמים ומים" (עמ' 166). בהמשך משתמשת תמר בים לתיאור הופעתה החיצונית הפרובוקטיבית של אמה הביולוגית:

אסתי אדיבי שושן